

Szarka Lajos

Doktori értekezés tézisei

Gyulai Gaál Miklós
honvédtábornok életrajza

2011

Doktori értekezés tézisei

Szarka Lajos

Gyulai Gaál Miklós honvédtábornok életrajza.

I. Célkitűzések

Gyulai Gaál Miklós honvédtábornok életrajzának a feldolgozásakor az alábbi kérdéskörök vizsgálatára vállalkoztam.

1. Milyen pályát futott be Gaál Miklós a császári-királyi hadseregben, s milyen okok vezettek nyugdíjaztatásához?
2. Miért csatlakozott a honvédsereghez, s milyen szerepet játszott a szabadságharc különböző szakaszaiban?
3. Hogyan értékelhető Gaál Miklós honvédtábornok szerepe? Mennyiben támasztják alá a vizsgált források a Gaálról alkotott képet, s az korrekcióra szorul-e?
4. Milyen tárgyi emlékek maradtak fenn Gaállal kapcsolatban?

Az értekezés a felvetett kérdésekre öt fejezetben keres választ. Az *első fejezet* Gaál Miklós tanulmányaival és a császári-királyi hadseregben tanúsított előmenetelével foglalkozik. A *második fejezet* a birtokain folyó gazdálkodásról ad képet. A *harmadik fejezet* tárgyalja Gaál 1848-49-es szerepét, mely több szakaszra osztható. Gaál 1848 szeptemberében csatlakozott a honvédsereghez, októbertől pedig Perczel mellett harcolt a Muraközben. Decemberben az aradi ostromsereg vezetésével bízták meg, majd az 1849. február 8-i események után vizsgálat alá vetették. Miután tisztázta magát 1849 májusában kinevezték a mérnökparancsnok igazgatójává, illetve megbízták a Balaton-felvidéki védelmi rendszer kiépítésével. A *negyedik fejezet* az aradi császári-királyi hadbírói ítéletével és Gaál tábornok fogságának éveivel foglalkozik. Az *ötödik fejezet* Gaál Miklós jenkori emlékezetét taglalja, fellelhető emléktárgyait ismerteti és a Gaál emlékhelyeket tekinti át.

II. Források

Gyulai Gaál Miklós zalai honvédtábornok életrajza viszonylag fehér foltnak számít a történetírásban. Pályafutásáról az aradi vár ostromlásával (1848. december-1849. február) és a Balaton-felvidéki védelmi rendszer tervezett megépítésével (1849. május-július) kapcsolatban bukkantak fel szórványos adatok. Dr. Burucs László „Zalaszegvár története” című kéziratában kísérletet tett az életpálya részleges felvázolására. Böhm Jakab a Hadtörténelmi Levéltár munkatársa elsőként ismertette Gaál Miklós emlékiratait az 1848-49-es szabadságharcról. Bona Gábor a szabadságharc tábornokait és törzstisztjeit áttekintő munkájában Gyulai Gaál Miklóssal is foglalkozott.

Az aradi eseményeket tekintette át Csikány Tamás tanulmánya „Az aradi vár története” című könyvben; a Damjanich és Gaál, illetve Boczkó között kibukott vitáról pedig Pelyach István írt az „Egy elmulasztott várostrom tanulságai” című munkájában. Hermann Róbert több munkájában érintette Gaál pályafutásának egyes mozzanatait, mint például muraközi szereplését (1848. október-november) és Kmettyvel való kapcsolatát (1849. június). Egyik legutóbbi munkájában, a „Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei” címűben pedig Gaál tevékenységét értékelte. Palágyi Klára „Hosztót” című helytörténeti művében a Gaál család Zala megyei megtelepedéséről szolgált hasznos adatokkal. Gaál 1848. szeptemberi működéséhez segítséget nyújtottak nővéréhez írott levelei, melyeket V. Waldapfel Eszter forrásmunkája tett közzé. Az 1848. szeptemberi és októberi eseményekkel kapcsolatban Urbán Aladár tanulmányában, illetve gróf Batthyány Lajos iratait feldolgozó forrásgyűjteményében található adatok. Jelen munka számottevően kibővítette a források körét, melyek alapján igyekeztem az életpályát részletesen és hitelesen bemutatni.

A Győri Tankerületi Főigazgatóság irataiban sikerült a soproni Szent Asztrik Gimnázium tanulói között Gaál Miklósról rábukkanni, s tanulmányi előmeneteléről képet kapni.

Gaál Miklósnak a császári-királyi hadseregben való szolgálatáról a Hadtörténelmi Levéltárba (Personalia) nemrég bekerült személyes és családi iratai, leveleskönyve szolgált forrásként. Anyjával folytatott levelezése, betegségvázlata, nyugdíjaztatása iránti kérelme számos új információt nyújtottak.

Itt említhető még 1835/36-os minősítési lapja (Kriegsarchiv), illetve a nyugalmazási irataihoz mellékelte minősítési táblázata, amely 30 éves hadmérnöki pályafutását taglalta (Magyar Országos Levéltár).

Gaál Miklós Zala megyében jómódú birtokos nemesnek számított. 1844-ben felmérte birtokait, s megbecsültette belőlük fakadó jövedelmeit. A Zala Megyei Levéltárban található okirat a feudális nemesi gazdálkodást részletesen bemutatja.

Gaál 1848 szeptemberében csatlakozott a honvédsereghez, majd októbertől Perczel mellett szolgált a Muraközben. Ezen időszak feldolgozásához a könyvészeti források mellett (Urbán Aladár, Hermann Róbert, V. Waldapfel Eszter stb.) egyes levéltári iratok (Zala Megyei Levéltár, Magyar Országos Levéltár, Hadtörténelmi Levéltár) nyújtottak segítséget.

Gaál 1848 decemberétől 1849 februárjáig az aradi ostromsereg parancsnokaként ténykedett. Számos levéltári forrás került elő ebből a korszakból. A Magyar Országos Levéltár 1848-49-es iratanyagának H szekciójából elsősorban a Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és Kormányzóelnökség (H. 2.), a hozzá kapcsolódó Kossuth Polizei Akten (H. 2. KPA.) és a Hadügyminisztérium általános iratait használtam (H. 75.), valamint néhány iratot más szekciókból (H. 77., H. 79., H. 83., H. 95., H. 112). Ezen kívül a Hadtörténelmi Levéltár 1848/49. évi iratait, a Békés Megyei Levéltár (Békés vármegye Védbizottmányának jegyzőkönyve és iratai, állandó bizottmány iratai) dokumentumait, valamint néhány iratot az Arad Megyei Nemzeti Levéltári Kormányzóságból (Románia). Rendkívül fontos forrás volt az aradi erőd ostromnaplója, amely a várat védő császári katonaság szemszögéből napi részletességgel taglalta az eseményeket (1848. november 30. – 1849. március 1.). Az ostromnapló 1849. január 1.-február 14. közötti időszakának feldolgozása számos újdonsággal szolgált. Megállapítható, hogy Gaál hatékony előkészületeket tett a vár elfoglalására, s a rohamot előkészítő ágyúztatásával (január 24-28.) rendkívül nagy károkat okozott az erődítménynek. A sikert beárnyékolta, hogy a várat időlegesen felmentő császári-királyi sereg február 8-án néhány órára elfoglalta Ó-Aradot.

Gaált a történetek miatt leváltották, s vizsgálatot rendeltek el ellene felelősségének megállapítására. Ezzel kapcsolatban becses forrás az Ó-Aradi Bizottmány vizsgálatának jegyzőkönyve és jelentése, továbbá a debreceni katonai törvényszék iratai, amelyek a Magyar Országos Levéltárban találhatóak.

A vizsgálat Gaál felmentését (1849. április 28.) és újabb feladattal való megbízását eredményezte, egyben kinevezték a mérnökár igazgatójává. Gaál a Balaton-felvidéki erődítési munkálatok irányítása mellett a nemzetőrség és népfelkelés szervezését is feladatul kapta. A vázolt korszak iratanyaga a Zala Megyei Levéltárban, valamint a Veszprém Megyei Levéltárban található (állandó bizottmányi ülések jegyzőkönyvei, állandó bizottmány iratai, újoncozási iratok, tisztviselők után maradt iratok).

A szabadságharc leverése után Gaál Miklóst a császári- királyi bíróság két tárgyalás lefolytatását követően 20 évi várfogságra ítélte. Az aradi hadbírósg Gaállal kapcsolatos iratanyaga (kihallgatás, ítélet, összefoglaló jelentés) a Hadtörténelmi Levéltárban vált hozzáférhetővé. A rabságban eltöltött évekkel Galsai Kovách Ernő és Pongrácz István naplói foglalkoznak, melyek az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában találhatóak. Gaál végső nyugalomba helyezéséről (1854.) Abonyi Lajos kézirata ad megrázó leírást (Abonyi Lajos Falumúzeum kéziratgyűjteménye). Becses relikviák maradtak fenn Gaál Miklós egyenes ági leszármazottjánál, dr. Nemeshegyi Péter S. J. úrnál (Gaál Miklós és Gaál Vilma gyászjelentése).

Gaál Miklós emléket Zalaszegváron, Hosztóton, Hévízen és Abonyban őrzik (emléktáblák, emlékmű). Az Aradi Múzeumegyüttesben (Complex Muzeal Arad) található Gaál Miklós személyes tárgyai (portréi, akvarelljei, grafikai, tubákos szelencéje, hadvezéri pecsétjei és imádságos könyve), melyeket az egykori Aradi Ereklýmúzeumnak adományoztak.

III. Eredmények

1. A kétféjú sas szolgálatában.

Gaál Miklós a császári-királyi hadsereg mérnökari tisztje (1818-1848)

Gyulai Gaál Miklós 1799. február 14-én született a Zala megyei Szegváron, birtokos nemesi családban. Elemi ismereteit Szegváron szerezte, majd Sopronban a bencés gimnáziumban tanult 1808 és 1811 között. A katonai pályára készülve a bécsi Mérnöki Akadémián folytatta tanulmányait. Gaál Miklós 12 éves korától 20 éves koráig tanult a Mérnöki Akadémián. Ezt követően több évtizedet töltött a Habsburg Birodalom különböző erődítményeiben, miközben rangban és beosztásban emelkedett. Utolsó szolgálati helye Károlyvárosban volt, ahol alezredesként a műszaki és erődítési kerület igazgatójaként ténykedett.

Az 1836-ban kiállított magatartási lapja lelkiismeretes, széles látókörű és tehetséges katonának jellemezte. Gaál 1848 februárjában Nagyszébenbe indult, mivel erdélyi kerületi erődítési igazgatónak nevezték ki. Útközben azonban súlyosan megbetegedett, s hónapokig ágyban esett. Egészségi állapota miatt nyugállományba vonulását kérvényezte. V. Ferdinánd 1848. szeptember 5-i határozatával helyezte Gaált nyugdíjba. Minősítési táblázata rangemelés szerint sorolta fel Gaál szolgálati helyeit és beosztásait, s összesen 29 év 10 hónap szolgálati időt állapított meg. A nyugalmazási iratok Gaál Miklós mérnökari alezredes 1848. szeptember 30-tól vették ki a katonai állományból, s október elsejétől számították a nyugdíját. Gaál Miklós feltalálói ambíciókkal is rendelkezett. Brünben két munkája jelent meg nyomtatásban (1837-ben, illetve 1841-ben), az egyik a szobák és konyhák füstjének eltávolításával

foglalkozott, a másik pedig a szennyvízcsatornák építésével kapcsolatos találmányát mutatta be. A fentiekén túl kiválóan rajzolt és műkedvelésből festett. Részt vett az 1844-ben meghirdetett pesti országháza-tervpályázaton, ahova pályamunkáját Zala megye közgyűlésén keresztül juttatta el.

2. Gazdálkodás egy zalai középbirtokon

Gaál a császári seregben eltöltött közel 30 év során birtokától távol tartózkodott. kísért. 1844. május 5-én kelt levelében arra kérte Zala megyét, hogy a Szegvár, Hosztót és Galsa helységeiben, Kohári-pusztán, valamint a badaacsonyi szőlőhegyen fekvő jószágai megbecsültesse, melyről hiteles bizonyítvány kiadását kérte. Az 1844. november 15-én kiállított becsülevél nagy részletességgel vette számba Gaál Miklós ingatlan javait és azokból fakadó jövedelmeit. A több tagban fekvő birtokok összesen 804 holdat tettek ki, s a belőlük származó évi, tiszta jövedelem 3496 forint 56 dénár volt. Ezzel Gaál a megyén belüli jobb módú középbirtokosok sorába tartozott.

3. A haza mindenek előtt!

Gaál Miklós az 1848-49. évi szabadságharc tábornoka

a. Ingadozás és elkötelezettség.

1848. szeptember

Gaál Miklós a szabadságharc kitöréséig Szegváron élt. Úgy gondolta, hogy a pihenés évei következnek - nyugdíjazása folyamatban volt - ám a bekövetkező események egészen más irányba fordították életét.

Szeptember elején a déli táborban tevékenykedő Mészáros Lázár hadügyminisztert Szemere Bertalan helyettesítette, aki mindent megtett azért, hogy a magyar seregből hiányzó táborkari tisztek számát gyarapítsa. Miután értesült róla, hogy Gaál Miklós mérnökkari alezredes nyugdíjra készülődve Szegváron tartózkodik, levélben kérte fel a honvédseregben való szolgálatvállalásra. Gaál szeptember 16-án válaszolt Szemerének, s katonás tömörségű levelében közölte, hogy felajánlja szolgálatait. Másnap, szeptember 17-én csatlakozott a Jellasics elől visszavonuló, s ekkor Keszthelyen állomásozó magyar sereghöz.

A további eseményekről a nővérehez, Gaál Ninához (Sipeki Balázsnéhoz) szeptember 23-a és 27-e között írott leveleiben számolt be. Foglalkozott a honvédsereg állapotával, a horvát sereggel, bírálta az udvar nemzetiségi politikáját, s hangot adott aggodalmának, amely István nádor távozásával függött össze.

Gaál szeptember 27-én vetette papírra a prófétikusnak bizonyuló sorokat: „*Gazdaságomat, minden más jószágaimat elhagytam drága hazám megmentéséért. Meggyőződésemet vállalt kötelességem teljesítése lesz bérem, amelyet tőlem senki el nem vehet.*”

Gaál Miklós szerepe a pákozdi csatában nem ismeretes, a győzelem után otthon, Szegváron pihent meg, s legközelebbi levelét innen írta október végén nővérehez.

b. Harcok a Muraközben

1848. november-december

Gaál az Országos Honvédelmi Bizottmány október 25-i rendeletében újabb feladattal bízta meg, s kinevezte a Muraközben tartózkodó Perczel mellé táborkari (vezérkari) főnöknek.

Még a szeptemberi napokban ismerték meg egymást, s barátság szövődött közöttük. Perczel ezredes - november 1-jétől tábornok - a Dél-Dunántúl megtisztítására kiküldött csapatok, a „drávai hadtest” parancsnoka volt, aki október 17-én és 18-án támadásba lendülve megtisztította az ellenségtől a Muraközt.

Perczel ereje nem volt elegendő a további, Horvátország ellen indítandó támadó hadműveletekhez. November 9-én azonban egy megelőző ellencsapást indított a Friedauban állomásozó stájer sereg ellen. A sikeresen végrehajtott friedaui akció megakadályozta az ellenség egységes fellépését, s a magyar egységek harci kedvére és a lakosság hangulatára is buzdítóan hatott. Ezen túlmenően a scwechati vereséget és a Bécs elestét követő időszakban a honvédsereg egyik figyelemre méltó győzelmét jelentette.

Perczel november 9-én Csáktornyan kelt jelentésében Gaál Miklós alezredes, táborkari tiszt szerepét is méltatta. Mészáros Lázár hadügyminiszter december 1-jén ezredessé nevezte ki Gaál Miklóst, s a rendelet a Közlöny december 18-i számában jelent meg. Gaál ambícióit nem elégítette ki a Perczel-hadest táborkari főnöksége, ugyanakkor a viszony is megromlott kettejük között. Kérésére új feladattal bízták meg, s december 21-én már az aradi ostromsereg parancsnokaként tevékenykedett.

c. Az aradi vár ostromparancsnoka.

1848. december-1849. február

Gaál erélyesen látott hozzá a vár ostromlásának előkészítéséhez, hidat veretett a Maroson, amelyen december 26-án seregének egy része átvonult Új-Aradra. December 27-én lelkesülten jelentette az OHB-nak, hogy a vár körül ismét bezárult az ostromgyűrű, s az ellenség a külvilágtól elvágván „saját fészkebe” zárattott. Fő feladatának az ágyútelepek kiépítését tekintette, s az ostrom eredményes folytatásához újabb zászlóaljkat, ágyúkat és muníciót kért. Boczkó Dániel Arad megyei kormánybiztos jó véleménnyel volt az új parancsnokról, Kossuthhoz írott levelében tapasztalt, ambiciózus és kötelességét értő katonának nevezte. Gaál Miklós ezredest az OHB 1849. január 13-i rendelete tábornokká léptette elő, akitől Kossuth gyors sikert remélt.

A kemény munkának köszönhetően január 21-re 15 ostromtelep készült el a Maros-könyök jobb partján. Az említett előkészületek után január 24-én végre megkezdődhetett a vár ágyúztatása, amely egészen január 28-ig folytatódott. *Az ostromnapló tanúsága szerint a várnak 5 napon keresztül tartó lövetése rendkívül nagy károkat okozott a védőseregnek, s Gaál hatékony lépéseket tett az erőd elfoglalására. Az öt nap során mintegy 10.000 lövedék érte az erődöt, s 21 várvédő katoná vesztette életét. A legénység egyre kilátástalanabbnak érezte helyzetét, harci morálja és harc képessége drámaian romlott.*

Gaál tábornok csak Damjanich bánági hadosztályának a megérkezésére várt, hogy egy közös támadást hajtsanak végre a vár ellen, mielőtt Damjanich a január elején elfogadott haditervnek megfelelően a tiszai koncentrációra továbbvonulna. Január 26-án Új-Aradra érkeztek Damjanich tábornok hadosztályának utolsó egységei, s másnapra tervezték a vár megrohamozását. Január 27-én azonban a biztató előkészületek dacára elmaradt a támadás, mivel a Maros jege váratlanul zajlásnak indult, s a vár körüli sáncrendszert elöntő jeges áradat szinte tökéletes menedéket biztosított a védőknek. A következő napokban éles vita robbant ki Gaál és Damjanich, valamint Damjanich és Boczkó kormánybiztos között. Damjanich hadosztálya 1849. február 4-én elhagyta Aradot, s az OHB által elrendelt úti célja felé indult.

Február 6-án Új-Arad közelébe érkezett egy 12 ezer fős ellenséges sereg, amely Todorovic tábornok szerb-osztrák hadtestének a jobbszárnyából és a Temesvárról kiküldött császári-királyi csapatokból állt. Gaál tábornok február 7-én feladta Új-Aradot, s a túlerő elől Ó-Aradra vonult vissza. Az ellenség még aznap bevonult Új-Aradra, s a várat ellátta élelmiszerekkel és a többi szükséges dologgal.

Február 8-án az ellenség a Maroson átütve néhány órára elfoglalta Ó-Aradot, ahonnan a honvédek ellentámadása kiverte őket. Másnap, február 9-én az ellenséges sereg elhagyta Új-Aradot, s Temesvár irányába vonult vissza. Boczkó Dániel kormánybiztos február 10-én jelentést írt Kossuthnak, melyben Gaált tette felelőssé a történetekért. Kossuth Boczkó jelentésének hatására felfüggesztette Gaált az ostromsereg vezérlete alól, s Debrecenbe rendelte, hogy tisztázza magát a vádakkal szemben.

d. Vizsgálat és felmentés

1849. március-április

Kossuth február 27-én Inczedy László alezredest és Illyés István főhadnagy hadbírókat rendelte ki Aradra, a történetek megvizsgálására. Az Ó-Aradon megalakult vegyes összetételű (katonai és polgári) vizsgáló bizottmány, Inczedy elnökletével március 7-én kezdte meg a tanúk kihallgatását, s azt március 21-én fejezte be. A két hét során összesen 44 személyt hallgattak ki, többek között a összes törzstisztet, néhány közvitét és polgári személyeket is.

Az Ó-Aradi Bizottmány jelentése Gaált a hazaárulás vádjá alól tisztázta, de felelőségének a mértékét nem állapította meg. A vizsgálatot a továbbiakban a debreceni katonai törvényszék folytatta Meirhoffer Károly őrnagy főhadbíró, hadi igazságügyi osztályfőnök vezetésével.

Meirhoffer őrnagy 1849. április 28-án összegezte a vizsgálat eredményeit. Végső megállapítása szerint Nagy Jenő alezredest (a csata napján Ó-Arad helyőrségparancsnoka) és Gaál Miklós a felelősek a történetekért. Nagy Jenő Gaál tudta nélkül adott ki visszavonulási parancsot az ellenség betörésekor, Gaál pedig nem tett megfelelő intézkedéseket, a történet mulasztásokat azonban az ellenség visszaszorításával kijavította. A honvédelmi minisztérium május 4-én azzal a kérelemmel fordult Kossuthhoz, hogy Gaál Miklós tábornok újbóli alkalmazásáról, vagy nyugdíjazásáról intézkedjék. Ezt az indokolja, hogy a tábornok ellen felhozott vádak nagyrészt megcáfoltattak, s a netalán elkövetett kisebb vezéri hibák pedig az ellenség megverésével jóvá tétettek.

Gaál az ellene lefolytatott vizsgálat hónapjai alatt sem télenkedett. Tervezetet készített egy dunántúli „mozgó” hadosztály felállításáról, elemzéseket a tavaszi hadjáratról és a magyarországi erődök helyzetéről.

e. A Balaton-felvidék védelmi szerepének felmerülése a szabadságharc utolsó hónapjaiban
1849. május-július

A kormány 1849. május elején Debrecenben vetette fel a Balaton-felvidékre épülő védelmi rendszer tervét. Alapjául az a stratégiai elképzelés szolgált, hogy a döntő harcot a Dunántúlon kell megvívni, felhasználva a kedvező terep nyújtotta lehetőségeket és a hazafias érzelmű lakosság támogatását. A terv a Bakonytól a Tihanyi-félszigetig húzódó sáncrendszer kiépítését célozta, amely különösen a harcok elhúzódása esetén bizonyulhatott hasznosnak. A védelmi rendszerben Tihanynak jutott a központi szerep, melyet a félsziget átvágásával szigetté kívántak átalakítani.

Az erődítési munkálatok irányításával Gyulai Gaál Miklós honvédtábornokot bízták meg, aki május 8-án Debrecenben kapott utasítást a terv kivitelezésére. Gaál május 10-én levelet intézett a hadügyminisztériumhoz, amelyben ismertette elképzelését, hogy hét helyen - vagyis Tihany, Szántód, Marcal-Hídvég, Karakó, Váth, Városlőd és Tapolcánál - kívánja a sáncolást elkezdni. A Déli-Bakonyra és a Balaton-felvidékre támaszkodó védelmi gyűrű oltalmában a nyár folyamán a Tihanyi-félszigetet úgy megerősítené, hogy az bevehetetlenné válna és hosszabb ostromlás esetén is kitartana.

Gaált kinevezték az erődítésekkel és a várostromokkal foglalkozó mérnökkar (várnokkar) igazgatójává, valamint megbízták a dunántúli kerület érintett megyéiben - Veszprém és Zala megyében - a nemzetőrség és népfelkelés szervezésével is.

Gaál Buda bevétele után Veszprémbe utazott, hogy a közelből irányítsa az erődítési munkálatokat. Június 4-én és 5-én Tihanyban tartózkodott, a félsziget megtekintése után azonban elhalasztotta annak megerősítését. Gaál július elején ismét Tihanyba utazott. A munkálatok kivitelezését azonban már nem tartotta reálisnak, s ezt július 7-én jelentette a hadügyminisztériumnak. A hadügyminisztérium úgy rendelkezett, hogy a Tihany erődítésére rendelt utászosztályok a Pestről odaküldött tisztekkel együtt Komáromba, a komáromi vár erődítéséhez küldessenek.

Időközben ugyanis a katonai helyzet válságosra fordult. A hadiesemények alakulása, s a Dunántúlra alapozott védelmi stratégia elvetése irreálissá tették az erődítési munkálatok folytatását.

Gaál Miklós július 17-én Szántódon írott levelében - gyenge egészségi állapotára való hivatkozással - lemondott a várnokkari főnökségről, valamint tábornoki rangjáról s nyugalmazását kérte.

A májusban elképzelt nagy terv - a Balaton-felvidék megerősítése - nem valósult meg. A tervezett védelmi vonalból csak Karakó környékén maradtak fent erődítések nyomai.

A terv lényeges elmét alkotta a Tihanyi-félsziget szigetté alakítása, de a munkák itt nem kezdődtek el. A Balaton-felvidéki sáncrendszer és a tihanyi erődítés felépítéséhez ugyanis lényegesen több időre, hónapok helyett évekre lett volna szükség. Másrészt a lakosság hangulata és a terepviszonyok sem voltak annyira kedvezőek, ahogy a kormány azt Debrecenben elképzelte. A Bakony dombvonulatai nem jelentettek valóságos akadályt a kor haditechnikai színvonalán. A katonai helyzet változása júniusban, a Szeged környéki összpontosítás elrendelése tehát végső, de nem alapvető oka volt az elképzelés bukásának.

4. Gaál Miklós tábornok aradi fogsága
1849. november – 1854. november

Gaál Miklós, miután július 17-én elküldte lemondását, közel egy hónapig bujkált a Zala megyét megszálló császári csapatok elől, majd szeptember 12-én önként jelentkezett Knesevic ezredesnél, a Keszthelyre bevonuló császári csapatok parancsnokánál. Ezután szeptember 23-án Bécsbe, október 13-án Pestre vitték kihallgatásra, november 14-én pedig Aradra szállították, ahol lefolytatták ellene a hadbíróági eljárást. Az aradi erődben december 10-én került sor Gaál Miklós szóbeli kihallgatására a Moser ezredes elnöklétével üléselő hadbíróóság előtt.

A hadbíróóság 1849. december 18-án hirdette ki ítéletét, melyben Gaált a felségárulás bűnében tettehársnak minősítette, ezért nyugdíja és tiszti rangja elvesztésével, vagyonának az állam javára történő elkobzásával, valamint 15 évi várfogsággal büntette. A jóváhagyásra felterjesztett ítéletet Haynau tábornok, hadsereg főparancsnok azonban túl enyhének találta, s december 24-én újabb vizsgálatot rendelt el. Véleménye szerint Gaál a bűnösök első sorába tartozott, s igen veszélyes és eredményes tevékenységet fejtett ki. Egy ilyen visszaeső személy esetében mint Gaál, annál kevésbé lett volna szabad a halálbüntetéstől eltekinteni, mivel ugyanezt az ítéletet hozták kisebb bűnökkel vádolt törzstisztek esetében is.

Az újabb vizsgálatot Ernst törzshadbíró vezette, s 1850. február 23-án került sor Gaál ismételt kihallgatására. Az aradi katonai törvényszék 1850. február 24-én hozta meg ítéletét, melyben Gaált főbüntetesként kötél általi halállal büntette. A jóváhagyásra felterjesztett halálos ítéletet Haynau 1850. február 28-án kegyelemből 20 évi, vasban eltöltendő várfogságra enyhítette. Gaál 1850. március 4-én kezdte meg büntetésének letöltését az aradi erődben. Elkobzandó vagyonának becsértéke 29.604 forintot és 13 pengőkracjárt tett ki.

Gaál elítéléséről, fogságának éveiről az egykori rabtársak - Galsai Kovách Ernő, Pongrácz István - visszaemlékezései hasznos információkkal szolgálnak.

Gaál a pesti rabkórházban hunyt el 1854. november 30-án, életének 56. évében. Nagyabonyban temették el, ahol 1861. október 13-án állították fel síremlékét.

Gaál Miklósról kortársai, s a szabadságharc krónikásai különböző véleményeket fogalmaztak meg. Gelich Rikárd erélytelennek tartotta, Margitay Gábor viszont tiszta gondolkodású és jellemű, a katonai várerődítési tudományokban elismert, fényes tehetségű hazafiként jellemezte.

A Gaálról kialakult kép a források alapján korrekcióra szorul. Az ostromnapló alapján megállapítható, hogy hatékony és eredményes előkészületeket tett az aradi vár elfoglalására. Így értékelte ezt a császári-királyi hadbíró is. Az általános roham megindítása az erődítmény elfoglalását eredményezhette volna, amely azonban Damjanich késése, a meginduló jégzajlás, valamint a Damjanich és Gaál között kirobbant vita következtében meghiúsult. Gaált később sem kísérte sok szerencse. A Debrecenben lefolytatott vizsgálat a szabadságharc legdicőségesebb hónapjaiban ítélte passzivitásra. Amikor új feladattal bízták meg, a szabadságharc defenzívába szorulása miatt nem volt elegendő idő a Balaton-felvidéki erődítési munkák megvalósítására. Vállalásához híven azonban a végőráig hű maradt hazájához, csupán életének megmentéséért küzdött a császári-királyi hadbíró előtt.

Ugyanakkor Hermann Róbert értékelésével is egyet lehet érteni. Véleménye szerint Gaál hadvezéri zsenialitása nem versengetett Görgeivel vagy Bemével, ötletessége és vezetői képessége Vetterével és Klapkával, határozottsága Damjanichéval, temperamentuma Perczelével. Gaál inkább elméleti, mint gyakorlati katona volt. A szabadságharc 30 végig szolgáló tábornokaként azonban jelentős szerepet játszott, s változatos pályafutása során a szabadságharc hadtörténetének fontos mozzanataihoz kapcsolódott. Szűkebb jelentőségét növeli, hogy Zala megye egyetlen 1848-49-es honvédtábornoka.

4. Gyulai Gaál Miklós emlékezete

Gaál Miklós személyes tárgyai, festményei, rajzai és imádságos könyve az Aradi Múzeumegyüttesben található, itthon pedig a ceglédi Kossuth Múzeumban. Gaál Miklós nevét általános iskola őrzi Abonyban, emlékműve Hévízen áll, Zalaszegváron pedig emléktáblát helyeztek el tiszteletére.

IV. A disszertáció témaköréhez kapcsolódó források jegyzéke

1. Könyvek:

- Abony. Helytörténeti és honismereti tankönyv. (Szerk.: Riznerné Gáspár Erika.) Abony. 1998.
- Abonyi Lajos: Abony történeti leírása 1896-ig. Abonyi Lajos Falumúzeum kéziratgyűjteménye. Abony.
- Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc története. (Szerk.: Hermann Róbert.) Videopont. Bp. 1996.
- 1848-1849. A forradalom és szabadságharc képes története. (Szerk.: Hermann Róbert.) Debrecen. 2010.
- Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. (Szerk.: Beér János.) Akadémiai. Bp. 1954.
- Az 1847/48. évi országgyűlési törvénycikkek. (Reprint kiadás.) ÁKV-Maecenas. Bp. 1988.
- Az aradi vár története. Zrínyi. Bp. 1998. Csikány Tamás: Arad az 1848-49-es szabadságharcban. 87-167.
- Barczy Zoltán - Somogyi Győző: A szabadságharc hadserege. Corvina. Bp. 1986.
- Karl von Blazekovic: Chronik des k.k. 31. Linien- Infanterie- Regiments. Wien. Druck der kaiserlich-königlichen Hof und Staatsdruckerei. 1867.
- Blasek, Heinrich - Rieger, Franz: Beiträge zur Geschichte der k.u.k. Genie-Waffe. Wien. 1898.
- Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Zrínyi. Bp. 1988.
- Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban. Zrínyi. Bp. 1987.
- Dr. Burucs László: Zalaszegvár története. (Kézirat. Lektorálta: Dr. Sági Károly - Dr. Zákonyi Ferenc.)
- Dervarics Kálmán: Alsó-Lendva történet = Zalavármegyei évkönyv a Millenniumra. Nagykanizsa. 1986.
- Dinnyés László: Aradi rabok 1849-1858. Aradi Szabadságszobor Egyesület. Arad. 2004.
- Dokumentumok az 1848-49-i forradalom és szabadságharc Békés megyei történetéhez. (Összeállította és a bevezetőt írta Jároli József.) Forráskiadványok a Békés megyei Levéltárból 16. Gyula. 1995.
- August Hofmann von Donnesberg: Geschichte des. k.u.k. Infanterie-Regimentes Nr. 61. (1798-1892) Wien. Druck und Verlag von Kreisel-Kröger. 1892.

- Eötvös Károly: Balatoni utazás. (Sajtó alá rendezte Szalay Károly.) I. kötet. Magvető. Bp. 1982.
- Fára József dr.: Muraköz történetének rövid foglalata. Szombathely. 1942.
- F. Kiss Erzsébet: Az 1848-1849-es magyar minisztériumok. Akadémiai. Bp. 1987.
- Jaromir Formanek: Geschichte des k.k. Infanterie-Regimentes Nr.41. II. Band. (1807-1887) Czernowitz. Druck und Verlag der H. Czoppischen Buchdruckerei. 1887.
- Gatti, Friedrich: Geschichte der K. u. K. Technischen Militär-Akademie. I. Band. (1717-1869) Wien. 1901.
- Gelich Rikárd: Magyarország függetlenségi harca 1848-49-ben. III. kötet. Légrády testvérek. Bp. 1889.
- Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. I-II. kötet. Európa. Bp. 1988.
- Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. II. kötet. A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette, az előszót írta Urbán Aladár. Argumentum. 1999.
- Hentaller Lajos: Vérrózsák. II. kötet. Bp. 1906.
- Hermann Róbert: A csornai ütközet története és okmánytára. 1849. június 13. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárának kiadványa. Sopron. 1999.
- Hermann Róbert: Az ihászi ütközet emlékkönyve 1849-1999. Kiadja a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár. Pápa. 1999.
- Hermann Róbert: Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei. Argumentum. 2007.
- Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848-49-ben. 2. kiadás. II. kötet. Kiadja Ráth Mór. Pest. 1872.
- Illyés Gyula: Drámák. I. kötet. Bp. 1969. Illyés Gyula: Fáklyaláng.
- Kacziány Géza: Magyar vértanúk könyve. Bp. 1905. Reprint kiadás: Nemzeti Kincsekért Egyesület. Kecskemét. 2004.
- Klapka György: Emlékeimből. (Sajtó alá rendezte Katona Tamás.) Szépirodalmi. Bp. 1986.
- Kossuth Lajos Összes Munkái. (Sajtó alá rendezte Barta István.) XIV-XV. kötet. Akadémiai. Bp. 1953., 1955.
- Kovách Géza: Az emlékező város. Alma Mater Alapítvány. Arad. 1999.
- Kovács István: A légió. (A magyarországi lengyel légió története.) Kosmosz. Bp. 1989.
- Kovács István: „...Mindvégig veletek voltunk.” Lengyelek a magyar szabadságharcban. Osiris. Bp. 1998.
- Korányi Viktor: Honvédek napló jegyzetei. Második, javított kiadás. Pest. 1861.
- Kuczogi Marcell: A 300 éves gimnáziumunk története. (A pannonhalmi Szent Benedek-rend soproni Szent Asztrik kat. gimnáziuma.) Sopron. 1936.
- Lakatos Ottó: Arad története. I. kötet. Gyulai István nyomása. Arad. 1881.
- Magyarország hadtörténete. I. kötet. A honfoglalástól a kiegyezésig. (Szerk.: Borus József. *Bona Gábor*: Szabadságharc 1848-49-ben.) Zrínyi. Bp. 1985.
- Magyar Művelődéstörténeti Lexikon IV. (Középkor és kora újkor.) Főszerk.: Kőszeghy Péter. Balassi. Bp. 2005.
- Magyarország történeti kronológiája. III. kötet. (1848-1944) Akadémiai. Bp. 1982.
- Margitfalvi Margitay Gábor: Aradi vésznapiak. Margitay Gábor 1848-49-es honvéd mérnökkari őrnagy emlékiratai. (Sajtó alá rendezte és kiadta Nagy Izsó.) Légrády-testvérek. Bp. 1890.
- Máday Norbert: Egy nemzet vívta szabadságharcát. 160 év-160 tárgy. Kecskemét. 2008.
- Márki Sándor: Aradvármegye és Arad szabad királyi város története. II. kötet. (A török hódítástól napjainkig.) Monographia Bizottság. Arad. 1895.
- Mészáros István: Oskolák és iskolák. (Epizódok tizenhat régi iskolánk történetéből.) Tankönyvkiadó. Bp. 1988.
- Mészáros Lázár: Esmék és jellemrajzok az 1848/9. forradalom eseményei- és szereplőiről. Közrebocsátja Szokoly Viktor. Pest. 1871.
- Molnár András: A fiatal Deák Ferenc. (A felkészülés és zalai pályakezdet évei 1803-1833.) Osiris. Bp. 2003.
- Nagy Iván: Magyarország családai. III-IV. kötet. Pest. 1858.
- Novák Mihály: Zalavármegye az 1848-49. évi szabadságharcban. 2. bővített kiadás. Tahy R. Utóda Könyvnyomdája. Zalaegerszeg. 1906.
- Oláh György: Békés vármegye 1848-1849. II. kötet. Dobay János Könyvnyomdája. Gyula. 1892.
- Palágyi Klára: Hosztót (Hosszútót). Hosztót. 2000.
- Pelyach István: Egy elmulasztott várostrom tanulságai. (Az aradi vár „ostroma” 1849 januárjában.) Acta Historica. Tomus LXXXVII. Szeged. 1989.

- Potemkin Ödön: Az 1849-évi magyar hadsereg feloszlásának okai az aradi, s temesvári táborozással. Lauffer Vilmos tulajdona. Pest. 1867.
- Schwarzenberg-Uhlanen. (k.k. Uhlanen Regimente Nr. 2. 1770-1887.) Tarnow-Wien. Staatsdr. 1887.
- Dr. Somogyi Gyula: Arad szabad királyi város és Arad vármegye községeinek leírása. III. kötet. Kiadja a Monographia-bizottság. Arad. 1913.
- Sörös Pongrácz: A tihanyi apátság története. II. kötet. Stephaneum. Bp. 1911.
- Spira György: A magyar forradalom 1848-49-ben. Gondolat. Bp. 1959.
- Sujánszky György Euszták: Az aradi rendház naplója (1847-1851). Sajtó alá rendezte: Zakar Péter. Kiadja a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége és a Historia Ecclesiastica Alapítvány. Bp. 2007.
- Szarka Lajos: A tábornok bére. Hévíz. 1997.
- Szilágyi Sándor: A magyar forradalom férfiai 1848/49-ből. Heckenast Gusztávtól. Pest. 1850.
- Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. III. kötet. Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése. Bp. 1894.
- Tanulmányok Budapest múltjából. A Budapesti Történeti Múzeum Évkönyve. (Szerk.: Tarjányi Sándor.) XIX. kötet. Bp. 1972. *Komárik Dénes*: Az 1844-es pesti országháza-tervpályázat. 251-281.
- A Veszprém Megyei Múzeumok közleményei 9. (Szerk.: Éri István.) Veszprém. 1970. *Cserny Margit*: Adatok Veszprém megye 1848-49-es történetéhez. 125-142.
- Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás. (Szerkesztők: Éri-Kelemen-Németh-Torma.) Akadémiai. Bp. 1969.
- Vértanúk könyve. (A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848-1854.) Szerk.: Hermann Róbert. Rubicon-könyvek. Bp. 2007.
- V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára. II. kötet. Közoktatásügyi Kiadóvállalat. Bp. 1952.
- Wysocki, József: Együtt a szabadságért 1848-1849. (Wysocki tábornok emlékiratai. Fordította, sajtó alá rendezte Kovács István.) Bp. 1993.
- Zalai Gyűjtemény 28. Zalaegerszeg. 1989. *Szarka Lajos*: A Tihanyi-félsziget és a Balaton-felvidék az 1848-49-es szabadságharc utolsó hónapjaiban. 157-167.
- Zalai Gyűjtemény 33. Zalaegerszeg. 1992. (A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849.) *Bona Gábor*: Az 1848/49-es honvédsereg Zala megyei születésű tisztjei. Gyulai Gaál Miklós honvédtábornok. 6-7. *Hermann Róbert*: A 47. honvédszászlóalj története. 115-195.
- Zalai Gyűjtemény 36. I. kötet. Zalaegerszeg. 1995. (Hadtörténeti tanulmányok.) *Pordán Ildikó*: Honvédtüzérként a Muraközben. (László Károly naplójából.) 211-236.
- Zalai Gyűjtemény 36. II. Zalaegerszeg. 1995. *Hermann Róbert*: Perczel Mór első honmentő hadjárata.
- Zalai Tükör/74. I. kötet. 1848/49. zalai eseménytörténetek. (Szerkesztők: Baranyai Györgyné - Degré Alajos - Kovács Lajos.) Zalaegerszeg. 1974.
- Záray Jenő: Arad város és Arad megye turistikalauza. Arad. 1936.
- Zrínyi Károly: Csáktornya monográfiája. Fischel Fülöp Könyvnyomdája. Csáktornya. 1905.

2. Hírlapok-folyóiratok:

- Budapesti Újság. 1890. május 25. „Nagy napok emlékei.” 20.
- Családi Kör. 1661. július 14. 28. sz. 433-434. Továbbá: 1861. július 21. 29. sz. 449-451. és 1861. július 28. 30. sz. 467-468.
- Die Presse. 1849. július 5.
- Egyetértés. 1899. december 24. 355. sz. *Hentaller Lajos*: A tihanyi erőd. 10-11.
- Hadtörténelmi Közlemények. Bp. 1929. *Gyalóközi Jenő*: Egykorú adatok az 1848-i muraközi hadjárat történetéhez. (Okmánytár.) 376-379. 1941. 3-4. füzet. *Vidos Géza*: A magyarság szerepe az Osztrák-Magyar Monarchia katonai műszaki szervezetének keretében. 135-172. 1958. 1-2. sz. Somlyai István 48-as honvédtiszt naplójából. (Okmánytár.) Közli: Kovács József és Balázs József százados. 264-266. 1985. 1. sz. *Böhm Jakab*: Gyulai Gaál Miklós honvédtábornok emlékirata az 1848/49. évi magyar szabadságharcról. 129-148.

1985. 4. sz. *Urbán Aladár*: Batthyány Lajos és a vasi főkelőserég 1848. szeptember-októberében. 786-800.
1992. 3. sz. *Hermann Róbert*: Kossuth Lajos, az Országos Honvédelmi Bizottmány és a Kormányzóelnöki Iroda kiadatlan iratai 1849-ből. 137-162.
- Hazánk s a Külföld. 1868. május 21. 21. sz. „Gyulai Gaál Miklós honvédtábornok.” 321-322.
 - Hölgyfutár. 1861. február 23. 24. sz. 189. illetve 1861. december 17. 151. sz. 1206.
 - Közlöny. 1848. december 18. 191. sz. 899. illetve 1848. november 15. 158. sz. 759.
 - Magyar Hírlap. 1850. március 22. 109. sz. „Haditörvényszéki ítéletek.” 459.
 - Magyar Katonai Szemle. 1939. X. kötet. *Vidos Géza*: A honvédség műszaki szolgálata 1848-49-ben. 217.
 - Magyar Technika. 1948. 3. sz. *Dr. Lósy - Schmidt Ede*: A szabadságharc mérnökvezérei és mérnökvezetői. 48-55.
 - Pesti Napló. 1893. február 15. 51. sz. „Rejtett kincsek.” 6.
 - Rubicon. 1995/6-7. (Történelmi perek.) *Hermann Róbert*: Konceptiók elemek az aradi vértanúk pörében. 31-32.
 - Várak, kastélyok, templomok. 2006. február (1. sz.) *Csikány Tamás*: Az aradi vár védelmi rendszere. 4-7.
 - Wanderer. 1850. március 27.

3. Levéltárak:

- *Hadtörténelmi Levéltár (HL)*
Aradi hadbíróság 113/11. doboz. 2/363. sz.
1848/49. évi forradalom és szabadságharc iratai.
Feld - Genie Direction der. k. k. III. Armee. 1849 : IV. d. 93. doboz. Az aradi erőd ostromnaplója 1848. november 30. - 1849. március 1.
Personalia VII : 279. 355. doboz. Gyulai Gaál Miklós tábornok és családjának iratai.
- *Magyar Országos Levéltár (MOL)*
H. 2. (Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és Kormányzóelnökség iratai.)
H. 2. KPA. (Kossuth Polizei Akten)
H. 9. (Belügyminisztérium. Elnöki iratok.)
H. 75. (Hadügyminisztérium. Általános iratok.)
H. 75. 163. doboz. (Iktatatlan iratok.)
H. 77. (Elnöki osztály.)
H. 79. (Katonai osztály.)
H. 83. (Hadügyminisztérium. Vegyes iratok.)
H. 95. (Országos Rendőri és Postaosztály.)
H. 103. (Komáromban lefoglalt iratok.)
H. 112. (Török Gábor kormánybiztos iratai.)
- *Békés Megyei Levéltár (BML)*
IV. B. 102. Békés vármegye állandó bizottmányának iratai.
IV. B. 103. a. I. 1849. Békés vármegye Védbizottmányának jegyzőkönyve.
IV. B. 103. b. I. 1849. Békés vármegye Védbizottmányának iratai.
- *Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára. Győri Tankerületi Főigazgatóság iratai.*
VI. 501.b.
- *Veszprém Megyei Levéltár (VEML)*
állandó bizottmány iratai 1848/49.
állandó bizottmány jegyzőkönyvei 1848/49.
- *Zala Megyei Levéltár (ZML)*
Acta Congregationalia 1845.
újoncozási iratok 1848/49.
állandó bizottmány jegyzőkönyvei 1848/49.
állandó bizottmány iratai 1848/49.
megyei közgyűlés jegyzőkönyvei 1846.
megyei közgyűlés iratai 1844.
Tisztviselők után maradt iratok. (Vegyes levelek, irományok 1837. Bogyay József Zala megyei főbíró iratai.
Csillag Lajos alispán iratai.)

Dervarics család iratai.

Megyefőnöki iratok 1849/1850.

- *Kriegsarchiv. (KA) Conduite-Listen. Karton 52. Ingenieur-Corps. Fasc. 72/I. Nr. 92.*
- *Directia Judeteana Arhivelor Nationale - Arad Megyei Nemzeti Levéltári Kormányzóság (D.J.A.N.A.).*
Colectia De Documente Referitoare La Revolutia Burghezo-Demokratice De La 1848-49 Din Transilvania.
Fond Nr. 42. Inventar Nr. 90. Anii extremi: 1848-1916. Numarul: 6., 9. és 41.

4. Kéziratok:

- *Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára*
Fol. Hung. 1419. Galsai Kovách Ernő naplója. I-VIII. kötet.
Oct. Hung. 1142. Pongrácz István 1848-49-es naplójának 1896-os átdolgozása. I-XIII. füzet.
- *Abonyi Lajos Falumúzeum Kézirattára. Abony.*
Abonyi Lajos: Abony történeti leírása 1896-ig.

5. Múzeumok:

- *Ceglédi Kossuth Múzeum Történeti Gyűjteménye*
- *Complex Muzeal Arad - Aradi Múzeumegyüttes*
1848/49-es ereklyék.